

Valburga Vavřínová

Malá
ENCYKLOPEDIE
VÁNOC

VALBURGA VAVŘINOVÁ

M A L Á
encyklopedie
V Á N O C

NAKLADATELSTVÍ LIBRI
PRAHA 2002

Poděkování autorky a nakladatelství patří Muzeu hlavního města Prahy, Okresnímu muzeu v Jindřichově Hradci a Západomoravskému muzeu v Třebíči za poskytnutí barevných ilustrací a souhlas s jejich publikováním.

© Mgr. Valburga Vavřínová, 2000, 2001, 2002
Illustrations © Muzeum hl. města Prahy, Okresní muzeum
v Jindřichově Hradci, Západomoravské muzeum v Třebíči,
archiv autorky, archiv TaL, 2000, 2001, 2002
Odborní recenzenti: prof. PhDr. Marie Bláhová, CSc.,
PhDr. Kateřina Klápšřová, PhDr. Jaroslav Someš
© LIBRI 2000, 2001, 2002

ISBN 80-7277-132-9 (váz.)
ISBN 80-7277-133-7 (brož.)

O B S A H

Slovo úvodem	11
Poděkování	12
Seznam zkratk knih Starého a Nového zákona	13
Církevní rok	14
Křesťanské Vánoce	16
Svátky	19
Advent aneb doba přípravná, předvánoční	22
Advent	22
Adventní kalendář	25
Adventní kvatembr	27
Adventní svíce	27
Adventní věnec	28
Mikuláš – viz Svátek sv. Mikuláše	29
Mikuláška	29
Mikulášské čarování	30
Mikulášské hry	32
Mikulášské pusinky (hubinky)	32
Mikulášské stromečky	33
Půst	33
Roráty	34
Ruprecht	34
Svátky adventního času	35
Svátek sv. Martina (11. listopad)	35
Svátek sv. Kateřiny (25. listopad)	39
Svátek sv. Ondřeje (30. listopad)	39
Svátek sv. Barbory (4. prosinec)	40
Svátek sv. Mikuláše (6. prosinec)	41
Svátek sv. Lucie (13. prosinec)	44
Štědrý den (24. prosinec)	46
Vánoce aneb čas vánoční	49
Anděl	49
Badnjak	51
Betlém	52
Betlemářské hry	53
Betlémská hvězda	54

Blahopřání – vánoční pohlednice	56
Boží hod vánoční – viz Svátek Narození Páně	59
Dárky	59
Epifaneia	61
Gabriel	63
Gloria	63
Herodes	64
Hromnice – viz Svátek Uvedení Páně do chrámu	65
Hry	65
Chlív	73
Christbaum (Kristův strom)	74
Jesličky	75
Jesličky v Čechách	81
Ježíšek	88
Kadidlo	90
K(C) + M + B	90
Koleda	92
Kristus	97
Minucí	97
Mše	98
Myrha	103
Nový rok – viz kapitola Silvestr a Nový rok	103
Oheň	103
Pastorely	104
Pastýř	104
Pastýřská mše	105
Pastýřské hry	106
Poleno	106
Povídky	108
Ryba	110
Stromeček	112
Stromeček v Čechách	115
Svatá rodina	119
Ježíš	119
Josef	121
Marie	122
Svátky vánoční	123
Svátek Narození Páně / Boží hod vánoční / (25. prosinec)	123
Svátek sv. Štěpána (26. prosinec)	127
Svátek sv. Jana Evangelisty (27. prosinec)	129
Svátek Mládětek (28. prosinec)	130
Svátek sv. Silvestra (31. prosinec) – viz kapitola	
Silvestr a Nový rok	131
Nový rok (1. leden) – viz kapitola Silvestr a Nový rok	131

Svátek Obřezání Páně (1. leden)	131
Svátek Zjevení Páně (6. leden) – viz Epifaneia, Theofaneia a Tři králové	132
Svátek Křtu Páně (neděle po 6. lednu)	132
Svátek Uvedení Páně do chrámu (2. únor)	133
Svátek bláznů	137
Štědrý večer	137
Štědrovečerní večeře	140
Theofaneia (Svátek Zjevení Páně)	142
Trhy	143
Tři králové	145
Baltazar	150
Kašpar	150
Melichar	150
Tříkrálová hra	152
Tříkrálová křída	153
Tříkrálová voda	153
Vánoce ve staré Praze	153
Vánočka	155
Zakázané Vánoce	157
Zlato	159
Zlaté prasátko	159
Zvony	160
Silvestr a Nový rok	161
Svátek sv. Silvestra (31. prosinec)	161
Silvestrovská večeře	163
Svátek Obřezání Páně (1. leden) – viz kapitola Vánoce aneb čas vánoční	165
Nový rok (1. leden)	165
Novoroční přání	170
P. E.	171
Kristova družina – světcí předvánočního a vánočního času	172
Svatá Barbora	172
Svatý Jan	173
Svatá Kateřina	174
Svatá Lucie	175
Svatý Martin	176
Svatý Mikuláš	178
Svatý Ondřej	179
Svatý Štěpán	180
Předchůdci křesťanských Vánoc – svátky, tradice, zvyky a obyčeje, z nichž se zrodily křesťanské oslavy Vánoc	182
Kalendy	182
Keltské Vánoce	182

Larentálie	184
Saturnálie	185
Zimní slunovrat	187
Putování za vánoční hvězdou aneb Jak se slaví Vánoce	189
Austrálie	189
Brazílie	190
Bulharsko	190
Česká republika	191
Dánsko	193
Finsko	194
Francie	194
Chorvatsko	195
Jugoslávie viz Chorvatsko a Srbsko	196
Itálie	196
Mexiko	198
Německo	199
Nizozemsko	201
Norsko	202
Peru	202
Polsko	203
Polynésie	204
Rakousko	204
Rumunsko	205
Rusko	206
Řecko	212
Slovensko	212
Slovinsko	215
Srbsko	216
Španělsko	216
Švédsko	217
Švýcarsko	218
USA	219
Velká Británie	221
Vánoční čarování	224
Čarování za štědrovečerním stolem	224
Věštba budoucnosti	226
Kouzelná pec	226
Magie světél a stínů	226
Tajemství vodní hladiny	226
Co si povídají zvířata	227
Černá věštba	227
Lodičky	228
Lití olova	231
Věštba lásky	233

Kouzelná otázka	233
Magické zrcadlo	234
Kouzelný slaneček	234
Dívčí poctivost	234
Magie lásky	234
Věštba o úrodě	235
Aby bylo co dát na stůl	235
Kouzelný ubrus	235
Domácí skot a brav	235
Jaká nás čeká úroda?	235
Věštba černého kohouta	235
Suché měsíce	236
Aby všeho bylo hojnost	236
Aby se chmel urodil a pivo bylo silné	236
Vánoční květiny a rostliny	237
Barborky	237
Broskvoň	238
Bříza	238
Chmel	238
Jabloň	239
Jmelí	240
Muškát	244
Růže z Jericha	245
Trnka bílá glastonburská	246
Vlašský ořech	247
Zlatice	247
Vánoční stůl	249
Vánoční pokrmy	249
Hubník	250
Jahelník	250
Kapr na černo	252
Kapr na modro	252
Kuba	253
Muzika	253
Peciválky	253
Povidlová omáčka	253
Pučálka	254
Vánočka	254
Vánoční cukroví	255
Domácí přítel	255
Karamely	256
Kutelky	256
Medáky	256
Medové certle	256

Mikulášské pusinky viz kapitola Advent aneb doba přípravná, předvánoční	257
Mikulášské stromečky viz kapitola Advent aneb doba přípravná, předvánoční	257
Škvarkové cukroví	257
Švestkový salám	257
Zavařeninové cukroví	257
Zázvorky	257
Vánoční cukroví dnes	258
Linecké koláčky	258
Medvědí tlapičky	258
Vanilkové rohlíčky	259
Čokoládové lodičky	259
Kokosové kuličky	259
Plněné ořechy	259
Sněhové pusinky (hubinky)	260
Doslov	261
Slovníček	264
Seznam literatury	284

Knížka, kterou držíte v ruce, zachycuje atmosféru Vánoc a dalších svátků od adventu po Tři krále, ale také různých zvyků a pokrmů s nimi spojených. A to především v podobě, která se už ztrácí (či úplně zmizela) anebo je více či méně odlišná od té, kterou známe z vlastní zkušenosti. Trochu netradiční je však knížka také svým uspořádáním. Domnívali jsme se totiž, že klasická abecedně řazená encyklopedie není v tomto případě na místě, protože mimo jiné vytrhává ze souvislostí – ať už časových nebo věcných – pojmy, které na sebe navazují. Na druhé straně jsme se snažili dodržet zásadu, že si čtenář může rychle vyhledat požadovanou informaci. Výsledkem je tedy text členěný do několika oddílů a v jejich rámci čtivá, abecedně řazená a informacemi nabitá hesla. Nezapomněli jsme ani na výkladový slovníček pojmů, které kdysi patřily k obecné slovní zásobě (nešpory, roráty atd.), ale jež desetiletí totality postupně vymazala z kulturního povědomí většiny národa.

Snad mi dovolíte, abych Vám doporučil prohlédnout si nejprve obsah, který je připraven jako rejstřík hesel, a pak knížku otevřít třeba uprostřed, u stati, jejíž název Vás nejvíc zaujal. Může to být třeba vyprávění o Jesličkách v Čechách, o Stromečku či Štědrovečerní večeři, nebo také hesla Anděl, Mikulášské čarování či Tři králové.

Jste-li zvědaví, jak vlastně slaví Vánoce jinde – třeba u protinožců v Austrálii, anebo si chcete vyzkoušet, jak chutná pravý anglický vánoční pudink – pak začněte v oddíle Putování za vánoční hvězdou.

Nakonec, a o tom jsem přesvědčen, přečtete knížku celou, jako jsem to udělal i v horkém létě já. A přeji Vám u jejích stránek nejen mnoho hezkých chvil, ale i inspiraci třeba na nové vánoční ozdoby, cukroví či k obnovení některých tradičních zvyků, které Vám a Vaším blízkým zpřijemní vánoční čas více než televize.

Velice nás potěšil zájem, se kterým čtenáři přijali 1. vydání. Druhé vydání je nejen opravené, ale vychází i ve dvou verzích, jednak brožované, jednak – pro ty, kteří ho chtějí zakoupit jako dárek – i vázané. Věříme, že kniha potěší tisíce dalších čtenářů.

Za nakladatelství LIBRI František Honzák

PODĚKOVÁNÍ

Tato kniha by nikdy nevznikla bez pomoci a trpělivosti mnoha a mnoha lidí. Obzvlášť bych chtěla poděkovat pracovníkům Národní knihovny České republiky, Ústřední Městské knihovny v Praze, Centrální katolické knihovny a knihoven Ústavu dějin umění a Historického ústavu AV ČR, kteří mi vždy vycházeli vstříc při získávání potřebných písemných materiálů, pomáhali ze všech sil a v mnohém mě inspirovali. Ráda bych poděkovala za pomoc a porozumění zaměstnancům Muzea hlavního města Prahy, Okresního muzea v Jindřichově Hradci, Západomoravského muzea v Třebíči, Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Jihočeské Alšovy galerie v Hluboké nad Vltavou, zámku Vizovice a Památkového ústavu středních Čech. Cenné poznatky o vánočních oslavách a zvycích v jednotlivých zemích jsem získala díky vstřícnosti pracovníků řady zastupitelských úřadů. Můj velký dík patří též pracovníkům tiskového střediska České biskupské konference, kteří přispěli radou a pomáhali ze všech sil při získávání aktuálních informací. Pan PhDr. Jaroslav Someš laskavě přečetl rukopis knihy, opravil chyby a poskytl cenné připomínky k práci nad textem, za což jsem mu velmi vděčná. Radou a povzbuzujícím slovem přispěla také paní PhDr. Dana Picková, CSc. A v neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině, přátelům a blízkým za jejich podporu, důvěru a pochopení, které mi nezištně a s láskou poskytli.

Všem patří můj srdečný dík.
Mgr. Valburga Vavřinová

Seznam zkratk knih Starého a Nového zákona

(podle ekumenického překladu)

Abk	Abakuk	1Mak	1. Makabejská
Abd	Abdijáš	2Mak	2. Makabejská
Ag	Ageus	Mal	Malachiáš
Am	Ámos	Mk	Marek (Evangelium podle Marka)
Ba	Báruk	Mt	Matouš (Evangelium podle Matouše)
Da	Daniel	Mi	Micheáš
Dt	Deuteronomium (5. Mojžíšova)	Mdr	Moudrosti (kniha)
Ef	Efezským (list)	Na	Nahum
Est	Ester	Ne	Nehemjáš
Ex	Exodus (2. Mojžíšova)	Nu	Numerí (4. Mojžíšova)
Ezd	Ezdráš	Oz	Ozeáš
Ez	Ezechiel	1Pa	1. Paralipomenon (1. Letopisů)
Fm	Filemonovi (list)	2Pa	2. Paralipomenon (2. Letopisů)
F(p)	Filipským (list)	1P(t)	1. Petrův (list)
Ga	Galatským (list)	2P(t)	2. Petrův (list)
Gn	Genesis (1. Mojžíšova)	Pís	Píseň písní
Iz	Izajáš	Pl	Pláč
Jk	Jakubův (list)	Př	Příslloví
J	Jan (Evangelium podle Jana)	Rt	Rút
1J	1. Janův (list)	Ř	Římanům (list)
2J	2. Janův (list)	1S	1. Samuelova
3J	3. Janův (list)	2S	2. Samuelova
Jr	Jeremjáš	Sír	Sírach(ovec) (Ecclesiasticus)
Jon	Jonáš	Sk	Skutky apoštolské
Joz	Jozue	Sf	Sofonjáš
Jb	Jób	Sd	Soudců
Jl	Joél	1Te	1. Tesalonickým (list)
Ju	Judův (list)	2Te	2. Tesalonickým (list)
Jud	Júdit	1Tm	1. Timoteovi (list)
Kaz	Kazatel (Ecclesiastes; Kohelet)	2Tm	2. Timoteovi (list)
Ko	Koloským	Tt	Titovi (list)
1K	1. Korínským (list)	Tób	Tóbijáš
2K	2. Korínským (list)	Za	Zacharjáš
1K	1. Královská	Zj	Zjevení Janovo (Apokalypsa)
2Kr	2. Královská	Z	Zalmy
Lv	Leviticus (3. Mojžíšova)	Zd	Zidům (List)
L	Lukáš (Evangelium podle Lukáše)		

Jak číst odkazy na biblický text (příklady)

Zj – odkazuje na Zjevení Janovo (Apokalypsa)

Gn (3, 1) – odkazuje na knihu Genesis (1. Mojžíšova), kapitolu 3, verset 1

Iz (7, 4–8) – odkazuje na Izajáše, kapitolu 7, verset 4 až 8

Mt (1, 18–21; 2, 7 nn) – odkazuje na Matouše (Evangelium podle Matouše), kapitolu 1, verset 18 až 21 a dále na kapitolu 2 téhož evangelia, verset 7

a následující versety)

CÍRKEVNÍ ROK

V první polovině 6. století křesťanský duchovní Dionýsius Exiguus vypracoval nový letopočet. Křesťanské počítání času vychází od té doby z události Kristova narození. Ke všem událostem došlo buď před, nebo po narození Ježíše Krista. Do té doby se křesťané při odpočítávání času řídili zvyklostmi země, ve které žili.

Náplň církevního (liturgického) roku se formovala v křesťanské církvi v průběhu několika století. Liturgický, církevní rok je souhrn svátků, které se stále opakují v nepřetržitém ročním cyklu. V průběhu roku slaví křesťané svátky Ježíše Krista a svatých. Liturgický rok je tak jakoby rozdělen do dvou bloků, které se rozlišují jako temporál a sanktorál.

Ještě než se vytvořily jednotlivé okruhy církevního roku, slavili křesťané neděli, o níž se udály všechny významné události spojované se životem Ježíše Krista, jako prvotní a sváteční den (*primordialis dies festus*). Později se neděle stala základní jednotkou liturgického roku. Prvním údobím liturgického roku jsou od 2. století Velikonoce. Ve 4. století se součástí církevního roku stala oslava počátku Kristovy události. Na Východě se zformovala jako Epifanie, svátek Zjevení Páně. Západní křesťané ji přijali jako svátek Narození Páně. Velikonoční a vánoční okruhy se časem rozšířily o období přípravy – dobu postní a dobu adventní. Dobu mezi Velikonocemi a Vánocemi pak vyplnil třetí okruh liturgického roku – liturgické mezidobí.

Ve struktuře liturgického roku se tedy postupně zformovaly tyto 3 okruhy:

- 1) Velikonoce,
- 2) Vánoce,
- 3) liturgické mezidobí.

Církví jsou liturgická údobí uváděna ne v chronologickém pořadí, ale podle jejich významu:

- období třídní velikonoční,
- doba velikonoční,
- doba postní,
- doba vánoční,
- doba adventní,
- liturgické mezidobí.

Popis temporálu liturgického roku v chronologickém pořadí by vypadal takto:

- 1) doba adventní (viz Advent),
- 2) doba vánoční (viz Křesťanské Vánoce, Štědrý den, Boží hod vánoční...),
- 3) liturgické mezidobí I. (trvá od pondělí po svátku Křtu Páně do úterý před Popeleční středou),
- 4) doba postní (trvá od Popeleční středy do odpoledne Zeleného čtvrtku),
- 5) velikonoční třídní (trvá od večerní mše na památku Večeře Páně, ve čtvrtek, do nešpor neděle Zmrtvýchvstání Páně),
- 6) doba velikonoční (trvá od slavnosti Veliké noci do nešpor neděle Seslání Ducha svatého – tzv. svatodušní neděle),
- 7) liturgické mezidobí II. (trvá od pondělí po slavnosti Seslání Ducha svatého do soboty před první nedělí adventní).

V průběhu liturgického roku církev neslaví pouze celé Kristovo tajemství, ale připomíná si i výroční dny svatých *natalitia Sanctorum*, tzv. sanktorál. Neděle a liturgické doby však mají přednostní postavení ve slavnostech liturgického roku. Svatí jsou uctíváni především tam, kde žili nebo zemřeli. Pouze světci univerzálního významu požívají celocírkevní úcty (viz Svátek sv. Ondřeje, sv. Kateřiny, sv. Mikuláše...). Církevní rok, řídicí se novozákonním příběhem o Ježíši Kristu, se tak ve svém pojetí zásadně odlišuje od roku občanského. Počátek církevního, liturgického roku nepřipadá na 1. leden, ale na první neděli adventu.

K Ř E Š T A N S K É V Á N O C E

Doba vánoční trvá v křesťanských církvích od prvních nešpor svátku Narození Páně do svátku Křtu Páně. Vánoce jsou poměrně mladým křesťanským svátkem. Původně se v raně křesťanské církvi nesvětil po první tři století žádný svátek kromě oslavy velikonočního tajemství každou neděli a jeho výroční oslavy o Velikonocích. Město Řím slavilo Kristovo narození poprvé podle dochovaných pramenů 25. prosince roku 336. Vyplyvá to ze zápisu v římském chronografu (kalendářní soupis úmrtních dnů římských biskupů a římských mučedníků) z roku 354. Oslavy Kristova narození rozvíjely obsah velikonočního tajemství (zmrtvýchvstání) a spolu s ním představovaly věřícím během církevního roku události spásy v Kristu v jejich posloupném historickém kontextu. Obsahem církevního roku se stalo připomínání průběhu celého života Spasitele. Předmětem vánoční účty se stal počátek Kristovy události, jeho vtělení a narození.

Svátek Narození Páně se v západokřesťanském světě slavil 25. prosince. Na tento den zimního slunovratu připadala podle nařízení císaře Aureliána z roku 274 v Západořímské říši oslava zrození nepřemožitelného Slunce (*dies natalis Solis invicti*) na počest syrského boha slunce z Emesy. Mithrův sluneční kult měl mnoho příznivců, kteří s nadšením oslavovali životodárné slunce. Aby potlačili konkurující pohanské náboženství, rozhodli se křesťané 25. prosinec zasvětit oslavě příchodu pravého světla, „slunce spravedlnosti“, pravého Mesiáše a Vykupitele, Syna Božího Ježíše Krista. Křesťanští myslitelé přitom poukazovali na skutečnost, že ve Starém zákoně se očekávaný Vykupitel označuje jako „slunce spravedlnosti“ (Mal 3, 20), v Novém zákoně se sám Kristus nazývá „světlem světa“ a podle Janova prologu přišel Kristus na svět jako „pravé světlo, které osvětluje každého člověka“ (1, 9). Z počátku se nový křesťanský svátek dodržoval jen v Římě, kde úspěšně čelil Mithrovým slavnostem. Podle jiného názoru byl 25. prosinec vybrán jako den Kristova narození podle složitého výpočtu. Křesťanští teologové se ve 3. století pokoušeli vypočítat přesné datum Kristova narození, o němž se žádné z evangelií nezmiňuje. Značná pozornost se díky symbolice Krista-Slunce věnovala dnům rovnodennosti a slunovratům. Podle jedné z hypotéz byl Kristův předchůdce, Jan Křtitel, počat o podzimní rovnodennosti a narodil se o letním slunovratu. Podle Lukášova

evangelia byl Kristus počat o šest měsíců později než Jan. Jeho početí by tak připadlo na jarní rovnodennost (25. březen) a narození na 25. prosinec. Ať již popudem k oslavám Vánoc byl teologický výpočet nebo pohanské slavnosti, získal si nový křesťanský svátek rychle srdce věřících. V Římě se oslavy konaly v nově zřízené bazilice sv. Petra. Z apoštolského města se svátek Narození Páně šířil do Afriky, na Západ a na Východ, kde se tou dobou již slavil svátek Epifanie (Zjevení) 6. ledna. Mnohé nasvědčuje tomu, že stejně jako si našel západokřesťanský svátek cestu na Východ, pronikaly do římské liturgie ohlasy Epifanie (viz Epifaneia). Od 7. století se 25. prosinec jako den Narození Páně stal nedílnou součástí oslav západní církve a jedním z předělů liturgického roku.

Narození Páně

Latinský název pro Vánoce je *nativitas* a znamená narození, *natalis dies* den narození. Ve Francii se dodnes Vánocům říká *Noël*. Český výraz Vánoce pochází nejspíše ze staroněmeckého *Wihnahten*. Německý výraz *Wiha* se může přeložit jako světit, *Nacht* je noc. „Svatá noc“, „čas svato-noční“ připomíná v římské liturgii Ježíšovo narození a první události zjevující jeho poslání. Narození Páně je v západní tradici dodnes slaveno v noci z 24. na 25. prosinec. Východní církve na rozdíl od západních kladou větší důraz na mysterium spojení božského a lidského v Ježíšovi a Vánoce vítají o svátku Zjevení Páně, tedy 6. ledna. Na Západě se naopak od počátku více zdůrazňovala lidská podstata darovaného Vykupitele a skromnost podmínek jeho narození. Z římské liturgie pochází zvyk slavení tří mší tohoto svátku (viz Mše).

Křesťanská doba vánoční začíná podle římské liturgie slavností Narození Páně. Slavnost má vigilií (katolické večerní bohoslužby konané v předvečer svátku) a oktáv (v katolické církvi se slovo oktáv používá pro označení osmi dní po svátku nebo také jen jako označení osmi dnů). Tradičními vánočními svátky oktávu jsou svátek sv. Štěpána, sv. Jana, sv. betlémských Mládětek, jež jsou součástí sanktorálu (viz Církevní rok). V neděli se v oktávu od roku 1921 slaví svátek Svaté rodiny. O 1. lednu se slaví slavnost Bohorodičky Panny Marie, oktáv (poslední z osmi dnů po svátku) Narození Páně, neboť na 8. den po narození připadá obřezka malého Ježíška. Na 6. leden připadá svátek Tří králů a slavnost Zjevení Páně, tzv. Epifanie. Nedělí po 6. lednu se světí od roku 1960 svátek Křtu Páně, který má ve východní liturgii daleko hlubší kořeny (viz Epifanieia). Tímto dnem se uzavírá vánoční období.

Křesťanské Vánoce jsou spjaty s řadou zvyků, v nichž se mísí obřady předkřesťanské slavnosti slunovratu s lidovou magií a novým náboženstvím. Je to například zdobení vánočního stromčeka, rozdávání dárků, jesličky a vánoční hry, vystavování sochy Jezulátka oblečené do nádherných rouch na oltáři, žehnání vody a domů nebo svatoštěpánské a tříkrálové koledování.

Předkřesťanské svátky byly oslavami spjatými se zemědělským (selským) kalendářem a řídily se pravidelně se opakujícím přírodním cyklem. Určujícím prvkem byly základní proměny v přírodě, střídání ročních období. Vlivem křesťanství se vztah člověka ke světu změnil, ale staré zvyky úplně nevymizely. Církev se po marném boji o jejich vymýcení s nimi smířila a přetvořila je v součást křesťanských oslav. Hlavní příčinou vzniku některých křesťanských svátků se stala snaha nahradit zažité „pohanské“ oslavy radostnými událostmi Nového zákona (viz například Svátek Narození Páně a Zimní slunovrat).

Křesťanský církevní rok neodpovídal kalendáři občanskému. Křesťanský kalendář byl původně pouhým seznamem nepohyblivých svátků, spojených s pevně stanoveným datem, které se slavily v jednotlivých křesťanských obcích. Hlavní náplní liturgického roku byly oslavy Kristova tajemství. Protipóly liturgického roku tvořily velikonoční svátky a Vánoce. Velikonoční období bylo na rozdíl od Vánoc pohyblivé a křesťanský kalendář obsahoval tabulku, udávající datum slavení Velikonoc na delší dobu dopředu (obvykle několik devatenáctiletých cyklů). Vedle temporálu či roku Páně (oslava celého Kristova tajemství v průběhu církevního roku) byl součástí křesťanského roku sanktorál (svátky), výroční dny svatých. Tvořily hlavní část kalendáře.

Uctíváním svatých křesťanská církev „uznala a zvěstuje vítězství Boží milosti v člověku“. První písemné doklady o liturgické účtě k svatým pocházejí z poloviny 2. století. Původně se účta vztahovala jen na mučedníky, kteří byli uctíváni v církevní obci, kde se nacházel jejich hrob (hrob či ostatek je v křesťanské církvi podmínkou beatifikace). Kult křesťanských svatých měl snad kořeny v židovské kultuře. Židé prokazovali soukromou účtu spravedlivým a mučedníkům. Prvním mučedníkem, kterému křesťanská obec prokazovala kultickou poctu, byl Polykarp ze Smyrny. Křesťané se ve výroční den smrti (*natale*) shromažďovali u hrobu mučedníka a slavili eucharistii, svátost oltářní (ve starověku se ve výroční den úmrtí u hrobu zemřelého konala kultovní hostina pro mrtvé, tzv. *refrigerium*). Kult mučedníků, ale také apoštolů, se nejprve rozvíjel v místech jejich pohřbení nebo působení. Později i v místech, kde byly uloženy svaté relikvie, ostatky jejich těl, nebo tzv. dotýkané relikvie, předměty s nimiž svatí přišli do styku. Velmi brzy byli naroveň

mučedníkům postaveni apoštolové. Úcty požívali vyznavači (*confessores*), kteří sice nezemřeli mučednickou smrtí, ale byli mučeni, vyhnáni z vlasti nebo vězněni. Na konci období pronásledování křesťanů začala být prokazována úcta významným biskupům jako „mučedníkům“ (např. Martin Tourský) a později i církevním učitelům. Jako poslední se začali uctívat asketové a panny pro „nekrvavé mučednictví“ – život plný odříkání a ústrků. Nad hroby uctívaných mučedníků, svatých a apoštolů byly stavěny oltáře, kaple a kostely, četly se jejich životopisy a slavila eucharistie. Uctívání nespočívalo pouze v připomínce jejich „narození pro Boha“ (den jejich smrti se nazýval *natale*, narození), ale i ve vzývání (*invocatio*) a v prosbě o přimluvu.

Protože lidé jsou různí a jeden se nepodobá druhému, musela úcta ke světcům zahrnovat osobnosti přijatelné pro všechny věřící a zároveň pro každého zvlášť, všechny, kdo svým životem a skutky mohli oslovit své současníky a potomky. V raném středověku došlo k nebyvalému nárůstu počtu svatých. Skutečný hrob byl stále častěji nahrazován relikviemi. Aby se kult svatých nemohl nadále nekontrolovatelně rozšiřovat, bylo zavedeno oficiální řízení svatořečení (kanonizace). Od kandidáta se požadovalo „heroické následování Krista a důkaz zázraků v důsledku vzývání světce“. První byl takto svatořečen papežem Janem XV. biskup Oldřich z Augsburgu na římské synodě roku 993. Ani tato omezení však nezabránila bouřlivému vývoji v uctívání svatých, provázejících dějiny církve po celý středověk, kdy se o jeden den muselo dělit hned několik světců. Neustále se zvyšující počet svátků svatých a kult svatých relikvií, hraničící někdy až s modloslužebnictvím, byl nakonec jednou z příčin zrodu reformace. Německý reformátor Martin Luther poukazoval na skutečnost, že svátky ničí hospodářství země a ožebračují státní pokladnu. Dodnes protestantské církve uznávají daleko méně svátků než církev katolická. Po tridentské reformě došlo postupně k redukci svátků i v katolické liturgii. V breviáři a misálu, vydaném papežem Piem V. v letech 1568 a 1570, došlo k podstatnému snížení jejich počtu a ve vydaném prvním univerzálním kalendáři byly i tyto zredukovány na počet 158 svátků svatých. Argumentem bylo, že sanktorál zastíňuje a potlačuje temporál liturgického roku.

Určující částí křesťanského roku byly a jsou svátky připomínající průběh Kristova života (temporál). K nejstarším svátkům spojeným se jménem Ježíše Krista patří bezpochyby Velikonoce, k nejmladším Vánoce. Vánoční oslavy nejspíše nevyšly z židovské tradice, ale z nábožensko-filozofického prostředí křesťanských učenců (viz Křesťanské Vánoce). Do církevního kalendáře byly svátky Kristova narození zařazeny v roce 336. Vánoční oslavy zahrnují předvánoční a vánočního období, tvořené svátky, s nimiž jsou spojeny liturgické obřady i staré lidové obyčeje, mnohdy přetrvávající do našich dnů.

V současnosti je vánoční čas pro Evropany neoddělitelně spjat se zi-

mou. V Itálii je sice považován za první zimní den již svátek sv. Matouše (21. září), ale ve většině evropských zemí počátek zimy spatřují ve svátku sv. Martina (viz Svátek sv. Martina) nebo v 21. prosinci. Od 7. století předchází vánočním oslavám „údobí přípravy na oslavu Narození Páně a ... očekávání druhého Kristova příchodu na konci věků“, tzv. advent. Začíná čtvrtou nedělí před Vánocemi a končí odpoledne 24. prosince. Do doby adventu spadala řada dní, na které připadaly svátky významných svatých. Většina z těchto dní měla důležité postavení také v selském kalendáři. Symbióza křesťanství a „pohanství“ je obohatila o nové aspekty a dodala jim kouzlo a výjimečnost nejroztočivějšími lidovými zvyky a obyčejí.

V povědomí věřících jsou s adventem a Vánocemi spojeny i dny, které jim předcházejí nebo je přesahují. Před počátkem adventu to jsou svátky sv. Martina (11. listopad) a sv. Kateřiny Alexandrijské (25. listopad).

V adventním čase patří mezi nejvýznamnější dny: svátek sv. Ondřeje (30. listopad), s ohledem na výpočet počátku adventu může tento den v některých letech patřit mezi předadventní; svátek sv. Barbory (4. prosinec); den sv. Mikuláše (6. prosinec); den sv. Lucie (13. prosinec) a Štědrý den (24. prosinec).

Doba vánoční v západní liturgii začíná prvními nešporami svátku Narození Páně (Boží hod vánoční) a trvá až do svátku Křtu Páně včetně. Zahrnuje tyto významné dny: Boží hod vánoční (den Narození Páně, 25. prosinec); svátek sv. Štěpána (26. prosinec); den sv. Jana Evangelisty (27. prosinec); den Mládí (též betlémských Neviňátek, 28. prosinec); den sv. Silvestra (31. prosinec); den Obřezání Páně (1. leden), na nějž připadá též jeden z mariánských svátků; den sv. Tří králů (6. leden). Vánoční okruh uzavírá od roku 1960 v západní liturgii svátek Křtu Páně (neděle po svátku sv. Tří králů). „Lidové Vánoce“ však v mnoha zemích končí až svátkem Hromnic (den Uvedení Páně do chrámu), který připadá na 2. únor. Východní církev slaví Vánoce 6. ledna, o slavnosti Zjevení Páně, která je známá především jako Epifanie.

Slavnosti zimního slunovratu trvaly ve starověku několik dní. Když je později křesťanství nahradilo svátkem Narození Páně a oslavou Vánoc, došlo postupně k vymezení dvanácti vánočních nocí mezi dnem Narození Páně (25. prosinec) a Zjevení Páně, tedy svátkem sv. Tří králů (6. leden). Synoda v Tours je na svém zasedání v roce 567 prohlásila za „svatý dvanáctidenní čas“.